

Aage Jørgensen

Johannes V. Jensens vej til Nobelprisen

Da Johannes V. Jensen i 1944 modtog Nobelprisen “för den sällsynta kraften och frodigheten i hans diktarfantasi, förenad med vitt famnande intellektualitet och djärv stilkonst”, var den almindelige mening i Danmark, at han burde have haft den forlængst. Som det vil fremgå af det følgende, havde Svenska Akademien været af en ganske anden opfattelse. Jensen havde haft en tyveårig skjult tilværelse som udfordring og anstødssten. Akademiets sekretær Per Hallström havde, fremgår det af en imponerende række specialrapporter, været ham en trofast pligtlæser og en (næsten) lige så trofast afviser. Jensens kandidatur havde udfordret selve Nobelprisens formål, indeholdt i testamentets berømte ord om, at prisen skulle belønne et forfatterskab eller et værk “med idealisk riktning”. Den problemstilling havde eksisteret fra begyndelsen og bidraget væsentligt til, at Georg Brandes ikke fik Nobelprisen, at Jakob Knudsen var lige ved at få den, og at Henrik Pontoppidan i 1917 måtte dele den med Karl Gjellerup. Den idealistiske modvægt behøvedes, for at den store realistiske fortæller kunne finde nåde. Det var Carl David af Wirsén, der havde lagt linjen, men skønt æren for at have forskudt kriterierne i retning mod “den store stil” og “den almenmenneskelige interesse” tilkommer Hallström, forblev det den trofaste og diskrete vogter af traditionelle værdier om at gøre at kunne se Alfred Nobel (og Wirsén, måske) i øjnene, når han skulle indtræde i de hellige haller.

Indstillerne

Johannes V. Jensens rejse mod Nobelprisen blev usædvanlig lang, for så vidt som han 18 gange har figureret på Nobelkomiteens liste over indstillede til den litterære pris, nemlig fra 1925 til 1944 med 1929 og 1930 som undtagelserne. 60 indstillingsskrivelser indkom til Nobelkomiteen fra 20 personer (12 danske, 7 norske og 1 svensk). Den første indstilling skyldes Frederik Poulsen, direktør for kunstmuseet Ny Carlsberg Glyptotek, som i årene 1925-28 var alene om at bringe Jensen på bane, og som i øvrigt gjorde det yderligere fem gange (1931-33, 1941-42). I 1935, 1936 og 1939 havde Jensen fire indstillere, men i 1937 havde han syv og i 1938 ni. Under krigen er billedet diffust. I årene 1940-43 gennemførtes nobelproceduren forskriftmæssigt, men uden at det kom til uddeling af prisen. Kun to indstillede Johannes V. Jensen i 1940. Året efter havde han fire indstillere, året efter igen syv, men i 1943 og 1944 var der igen kun to. Man kan således ikke tale om, at Nobelkomiteen i denne sag var udsat for et stærkt pres udefra.

Johannes V. Jensens 20 indstillere er alle nordiske: tolv er danske, syv norske og én svensk. Nogle af dem fremsendte ofte indstillinger, mens andre (fem danske, fem norske og den enlige svenske) kun figurerer én gang.

Frederik Poulsen var som nævnt alene om at foreslå Jensen i de første fire år. I 1931 overgik initiativet til de københavnske universitetsprofessorer, med filologen Johannes Brøndum-Nielsen som første mand på banen; otte år i træk indstillede han Jensen. Litteraturhistorikerne Hans Brix og Vilhelm Andersen sekunderede; førstnævnte indstillede Jensen i 1932-35, mens sidstnævnte indstillede ham ni gange fra 1933 og frem; han svigtede i 1934 og kom for sent i 1941 og 1944. Mere stabil, men også mere rutinepræget i sin promotionsvirksomhed var professoren i engelsk litteratur C. A. Bodelsen, der indstillede Jensen fra 1935 og frem til tildelingsåret. Som engangsindstillere figurerede litteraturhistorikeren Paul V. Rubow i 1932, germanisten L. L. Hammerich i 1934, filosofen Frithiof Brandt i 1936 og etnologen William Thalbitzer i 1938. Fra Aarhus Universitet udgik i 1937-38 fællesindstillinger af litteraturhistorikeren Ernst Frandsen og sproghistorikeren Peter Skautrup, og én gang (i 1942) optrådte germanisten Heinrich Bach som indstillere.

Fra norsk hold indløb 12 indstillinger. Litteraturhistorikeren Francis Bull og kunsthistorikeren Jens Thiis indstillede flere gange. Som engangsinstillere figurerede arkæologerne A. W. Brøgger (1931) og Sigurd Grieg (1939), filologen Didrik Arup Seip (1942) og rigsantikvaren Harry Fett (1944). Engangsinstillere var også den svenske seminarielektor Vilhelm Cederschiöld (1941).

Argumenterne

Lad os se på nogle af argumenterne for at tildele Johannes V. Jensen den litterære Nobelpris. Efter sagens natur er det begrænset, hvor forbeholdent indstillingerne formulerer sig. Tilsammen giver indstillingerne et indtryk af, hvordan fremtrædende, venligtstemte samtidige vurderede forfatterskabet. Et par forbehold tages dog i Frederik Poulsens oprindelige indstilling. Den noterer faktisk i forbindelse med *Den lange Rejse* svagheder, hvad angår kompositionsevne, filosofisk klarhed og "Forstaaelse af den mere nuancerede Enkeltsjæl". Ikke desto mindre er Jensen "ubestrideligt Danmarks største Digterbegavelse og en af de originale og frodigste Digtere i Nutidens Europa". Lyrikken bør yderligere styrke Svenska Akademien i overbevisningen om, "at Norden hædrer sig selv ved at give ham Nobelpræmien malgré tout". To år senere var *Dyrenes Forvandling* tilkommet. Den vidnede om en gunstig udvikling af Jensens videnskabelige sans, så der nu ikke længere er "Disharmoni mellem poetisk Kraft og Tankens Stringens". I 1932 fremhæver Poulsen to "mesterlige" digtsamlinger, og i 1941 peger han på lyrikken som det ypperste inden for produktionen, formelt det fuldkomneste, indholdsmæssigt det mest nærende. Året efter føjer han *Vor Oprindelse* til det læsepensum, han skitserer for Nobelkomiteen: "en genial og tænksom Digtets Forsøg paa at fremmane Menneskets Fortid, saa den tegner sig med mere plastisk og livfuld Form end gennem videnskabelige Værker".

J. Brøndum-Nielsens 1931-indstilling peger energisk på Jensens "epokegørende Betydning for nyere dansk Litteratur" og opholder sig ved hans umådelige evne til at tage imod og berige sig, hans "stærke Tilknnytning til det hjemlige", samt hans interesse for "den nordiske Sjæl". Videre noteres Jensens

geniale Evne til at se Tingene og se dem paa en ny Maade, at kunne - som H. C. Andersen - se det poetiske og rige i det dagligdags og nutidige, ja moderne, og i hans Evne til at gengive sine Indtryk saaledes, at de i det mindste paa en Dansk genfremkalder Forestillingen om, at man engang - ved en særlig Lejlighed, i en fjern urfrisk Barndomstid - har sanset paa lignende Maade, eller saaledes, at man føler det som en Afsløring af noget rigt og dybt, som man ikke selv har prøvet, men ved hans Ord tror paa og saaledes beriges ved.

Dette leder til en nuanceret karakteristik af Jensens fornyende sprogkunst ("den suveræne Beherskelse af Sprogstoffet") og specielt hans enkle og rene verskunst.

Brøndum-Nielsen fremhæver myteformen og vender i 1933 tilbage til den i en udfoldet sammenligning med H. C. Andersens eventyr. Og i 1934 proklamerer han Jensen som "den store Mester i dansk Nutidslitteratur", hvis hovedegenskaber "er hans enestaaende Sansnings- og Erindringsevne og Sprogkunst, og hans Kunsts Grundvold er hans menneskelige Rigdom og Varme og hans omfattende Kultur".

Hans Brix formulerer sig overordnet om forfatterskabet, - det har "haft til Hovedformaal under ideal Synsvinkel at fremstille Livets, Menneskehedens, den nordiske Races Udviklingslinje, Fremgangslinje, Skæbnelinje" (1932). Året efter tales om Jensens "ideelle humanistiske Forfatterskab", i 1935 om "hans store og betydelige, af samlet Livsopfattelse og Verdensanskuelse baarne Forfatterskab".

Brix' pointering af, at synsvinklen hos Jensen er "ideal", antyder opmærksomhed over for kernestedet i Nobel-testamentet. Det samme ses hos Vilhelm Andersen, der i 1933 beskriver forfatterskabets udvikling "i idealisk riktning" som en bevægelse fra "den psykologisk-analyserende Stil" til "den plastisk-typedannende Fremstilling". Videre pointerer Andersen, at Jensen har

genskabt den store Stil fra Oehlenschlägers og Thorvaldsens Tid i Nutidens Tanke- og Udtryksformer og givet det danske Sprog en

mandig Kraft og Renhed, hvorfor ikke mindst de, der med andre Midler har arbejdet i den samme Retning, er ham dybt taknemmelig.

I 1937 refererer Andersen til, hvad han i anden anledning har erklæret, at "hvad denne Digter ellers var eller ikke var, var han dog en Mester, mere end moden til Nobelprisen, i det elementære", og han tilføjer, at Jensen har nået "det Store, han søger", i romaner som *Kongens Fald* og *Den lange Rejse*, men også "ved at give gængse Litteraturformer som Hjemstavnsbilledet og Rejsekroniken Præget af en Idé". Og i 1939 bringer han lyrikken på tale; i den finder man "det fasteste Udtryk for hans Stræben efter at give et primitivt Indhold en klassisk Form". I 1940 taler han om Jensens sprogfornyelse og om, at han har indsat "en ny Type af sund Manddom med et rent Præg af den danske og nordiske Folkekarakter [og] gjort denne Type til Udtryk for en Idé".

Vilhelm Andersen nåede ikke med som indstiller i 1944, men gjorde "Hr. Sekretæren" opmærksom på, at sygdom var grunden, og at han ikke frafaldt sin indstilling. C. A. Bodelsen blev således Jensens eneste danske indstiller i 1944. Han lagde ud i 1935 med følgende motivering:

Johs. V. Jensen har i en generation været den største skikkelse i dansk litteratur og har raget højt op over sin samtid. Jeg tvivler ikke paa, at fremtiden vil indrømme ham en plads sammen med vor litteraturs allerstørste navne. Tiltrods for hans optag[et]hed af tidens problemer er det ikke som tænker, men som kunstner Johs. V. Jensen skal bedømmes. Det forsøg paa at give en poetisk syntese af menneskehedens udvikling, som han har gjort i sin romancyklus *Den lange Rejse*, er vel værdifuldt, men endda langt værdifuldere er de arbejder hvor han viser sig som en ren kunstner: hans digte og hans essays (de saakaldte 'Myter'). Her naar han efter mit skøn nærmere end nogen anden nulevende digter til det udtryk for tingenes inderste væsen, som er poesiens maal.

Til denne indstilling henholdt Bodelsen sig i de følgende år, i krigsåret 1941 dog med tilføjelse af følgende: "Den forening af styrke og balance, varme uden overspændthed og inderlighed uden sentimentalitet, som

præger hans poesi og hans lyriske prosa, staar sikkert for mange af hans landsmænd [...] som udtryk for noget af det bedste i dansk væsen.”

Frithiof Brandts indstilling fra 1936 fylder otte maskinskrevne sider og er elaboreret som en artikel. Brandt gør Jensens fortjenester op i tre punkter: som beskrivelses- og stemningskunstner og som stilist og sprogfornyer; som skildrer af dansk og nordisk natur og sind; og som aktiv deltager i løsningen af kulturelle opgaver (i forbindelse med reetablering af Nationalmuseet, bevaring af oldtidsminderne og oversættelse af sagaerne). Derefter gennemgår han forfatterskabet genre for genre, for lyrikkens vedkommende med pointering af, at 1906-digtene for alvor satte skel. Til hjemstavnsdigtningen regner han forbavsende nok *Kongens Fald* og dele af *Den lange Rejse*. Herover for står skildringerne af Johannes V. Jensens erobringstogter til den store, fremmede verden. Så fokuserer han på udviklingslæren, som Jensen har tilegnet sig på første hånd, så han kan udgrænse dens populære forvanskning, og som han i sin kunst benytter sindrigt-symbolisk i, hvad han selv kalder sine udviklingsmyter. Heri inkluderer han *Den lange Rejse*, båret af længsels- og vandringsmotivet, der tilsidst føres ud over jordens kreds, mod den kosmiske oprindelse, samt af udviklings- og opstigningsmotivet, der fører mod human kultur. I dette enestående værks mytiske partier er digteren på sin højde, hævet “over alle tidsbestemte meninger til en evig verden”.

Forfatterskabets mytiske karakter fremhæves også året efter af de to Århus-professorer Ernst Frandsen og Peter Skautrup:

Myten udgør hans blivende Værdi i dansk Litteratur. Hans historiske Betydning bestaar dels i Sprogfornyelsen, som er gennemgribende og kun kan sammenlignes med Oehlenschlägers, dels i at han fremfor nogen anden har bidraget til Litteraturens Udvikling henimod objektiv og positiv Livsopfattelse omkring Aarhundredskiftet, og at han fremfor nogen anden har bestemt denne Udviklings kunstneriske Udtryk.

Bedømmelserne

Nobelkomiteen bestod i 1944 af Fredrik Böök, Per Hallström, Hjalmar Hammarskjöld, Sigfrid Siwertz og Anders Österling. Afstemningen fandt sted 7. september. Den af Hallström forfattede komitérapport desangående meddelte, at Johannes V. Jensen "så till vida (har) kommit i särklass, att en majoritet af 3 kommitterade förklarade sig anse honom böra komma främst i åtanke vid diskussion om Nobelprisutdelning". På foranledning af Henrik Schück bad Akademiet 21. september om en komplettering af indstillingen. En sådan, "jämte förtydligande av överläggningens slutresultat", gav Hallström 28. september. Han gentog den citerede formulering og uddybede begrundelsen for, at han nu selv vote-rede for Jensen. Böök pegede med henvisning til sin motivering fra det foregående år på den franske lyriker Paul Valéry. Og Hammarskjöld, der var syg, tilkendegav lidt inde i oktober, at han kastede sit lod i vægtskå-len for den schweiziske forfatter C. F. Ramuz. Denne opfyldte "i eminent grad" Nobel-testamentets krav om "idealisk riktning". Og - tillagde Hammarskjöld med tøven: han kom fra et neutralt land, "kanske det mest neutrala av alla". Johannes V. Jensens kandidatur var stedse blevet afvist, "före 1940 av Akademien och sedan av Nobelkommittén"; hvad han "på senare tid" havde skrevet, burde ikke kunne forrykke totalbe-dømmelsen.

Det er forståeligt, at Hammarskjöld har vanskeligt ved at få øje på nogen afgørende udvikling i Johannes V. Jensens seneste produktion, - og det er forunderligt at følge Per Hallströms lange rejse fra blank afvis-ning til tøvende medvirken til, at Jensen får prisen. Året før havde situa-tionen været den, at "Hr. Hallström nedlade sin röst", mens Österling og Siwertz gik ind for Jensen og Böök og Hammarskjöld for henholds-vis Paul Valéry og Gabriela Mistral. Længere blev historien ikke, da pri-sen jo ikke kom til uddeling. Siden havde Hallström læst *Folkeslagene i Østen*, som havde voldt ham møjje på grund af de etnografiske og antro-pologiske synsvinkler på racekaraktererne, men som dog tilsidst havde henrevet ham: historien om "Den polynesiske Vandring" havde bevist for ham, at fremskridtets apostel var "poet nog och numera också män-niska nog" til at have sympati for skønheden i den af udviklingen over-halede primitive verden.

Historien om Per Hallströms livtag med poeten, der blev menneske(lig) nok til at modtage Nobelprisen, begyndte i 1925, da den første indstilling af Johannes V. Jensen landede på Akademiets bord. Ganske vist anmodede Nobelkomiteen en ekstern sagkyndig, kritikeren Sven Söderman om at udarbejde en specialrapport om Jensen, men hans lange og grundige redegørelse blev fortolket i den indstilling til Svenska Akademien, som Hallström forfattede. Det bemærkelsesværdige aktstykke gør det lysende klart, at Johannes V. Jensens forfatterskab æstetisk set ikke kunne bære en pristildeling: "Detta torde i alla händelser vara uteslutet, om man det ringaste betonar kravet om ideell läggning." Udtalelsen forholder sig til 20 kandidater, af hvilke fem er nye for året og følgelig karakteriseres relativt udførligt, Johannes V. Jensen endda over to af de ialt ni sider. - Enden på den sag blev i øvrigt, at 1925-prisen først kom til uddeling det følgende år, - til George Bernard Shaw for hans "av både idealitet och humanitet uppburna författarskap".

Det lønner sig at bore dybere i indstillingen. Den krediterer "den elementära kraften i diktarens fantasi och framställningskonst" og "styrkan i hans personlighet", men disse kvaliteter dyrkes på bekostning af æstetisk smag og - værre - på bekostning "av den humanitet som för mindre ensidigt materialistiska dyrkare av utvecklingen än Jensen står som ett av dess dyrbaraste förvärv". Dette fører lige lukt over i problemet, "om den idealitet, som enligt Nobel-prisets syften bör krävas av diktaren, alls är tillfinnandes här". Forfatterskabet bæres af darwinismens forestilling om naturlig udvælgelse. En sådan anskuelse lader sig ikke forsvare som "ideell i vanlig bemärkelse". Uanset spændvidden i det litterære talent,

hur färgrika, nervretande och starka effekter en sådan på vissa områden överlägsen talang än kan åstadkomma, den blir dock inskränkt genom själva sin förkrympning av mänsklig känsla, och konstverken blir lidande därpå. Den stora diktens plastiskt fasta och runda gestalter springa icke fram ur sådan trånghet, mot en sådan bakgrund av hård teori och utmanande förkunnelse; i stället uppträda gärna abstraktioner som genom överdrivet liv i rörelserna söka dölja, att de äro tunna. Kompositionen kommer till att

sakna lugn, jämnmått, fullständighet och klarhet; den går ut på att förevisa kraftprov, att blända och till och med bluffa; och inpräglad av den eviga och nya sanningen om världen förbindes lätt med en energisk och förstämmande avsikt att framhäva profetens överlägsenhet. Även med ansevärd anlag till psykologisk intuition, står diktaren med ett fattigt stoff att laborera i, ty han har på förhand strukit det mesta som ger rikedom åt mänskligt själliv; han erkänner ju som äkta endast vad som ligger på den raka utvecklingslinjen från gorillan till den naturvetenskapliga seminariisten.

Tydligst ses allt detta i *Den lange Rejse. Himmerlandshistorierne* derimod hör till "det starkaste i modern dansk skönlitteratur". Højest når Jensen imidlertid - i kraft af "sin sällsynt levande, enkla och omedelbara framställning" - i myterna. I enkelte lykkelige øjeblikke nærmer han sig, hvad der i dette tiår var Nobelkomiteens fordring til priskandidaterne: den store stil.

Gennem de følgende år udarbejdede Per Hallström selv grundige specialrapporter om Johannes V. Jensen. Men ikke nok hermed, - som formand for Nobelkomiteen tilkom det ham også at affatte komiteens indstillinger til Akademiet, dvs. at sammenfatte sin egen opfattelse som sagkyndig på en sådan vis, at ordlyden også kunne dække de øvrige kommitteredes opfattelse. Materialet tilbyder en enestående mulighed for at følge, hvordan opgaven blev forvaltet af netop denne nøglefigur og af netop dette centrale organ.

Allerede i 1926 noterer Hallström, at der i *Aarets Højtider* forekommer harmoni, "en ny udvikling hos Jensen", som han dog ironiserende fejler til side. I 1927 repeterer han afvisningsgrundene, før han uddeler gode karakterer til himmerlandsfortællingen *Jørgine* og digtsamlingen *Verdens Lys*. Skønt fortællingen stilistisk er en perle med glans af nyhed, er den samtidig "helt innanför den bästa danska litterära traditionen". Konklusionen turde være, at det formelle mesterskab parret med en vis ydmyghed kunne have bragt Jensen meget vidt, om han ikke havde ført sig frem som profet for darwinismens skolevisdom. De to bøger kan i øvrigt ikke ændre ved, at størstedelen af produktionen er karakteriseret

ved vulgær smag.

I 1928 forelå et nyt vægtigt bidrag til mytedigtningen, *Ved Livets Bred*. Det er sprogmeisteren Johannes V. Jensen, som er på spil her, men ideer forekommer jo vitterligt, så Hallströms beundring kan afbalanceres med saftig ironi: "Det är beklagligt, att han icke oftare, än det blir fallet, ger sig omedelbart åt sin märkliga och rätt rika diktare-intuition, utan att låta sin vetenskapliga käpphäst gnägga och blixtra fram idéer."

De næste par år blev Johannes V. Jensen ikke indstillet til Nobelprisen. Til gengæld måtte Hallström i 1931 forholde sig til tre bøger, der tilsammen og hver for sig rummede tegn på "delvis nyorientering", uden at de dog kunne ændre ved, at forfatterskabet overvejende havde haft en retning, "som är mycket svårförenlig med Nobelprisets krav på ideelt syfte". Nu først *Den jydskæ Blæst*, et smukt vidnesbyrd om frodigheden og mangfoldigheden i Jensens natur, om en umiddelbar lyrisk begavelse, som det fanatisk fornuftsmæssige ikke har kunnet kvæle. Formelt placerer digtene sig overvejende inden for "den klassiska traditionen från Danmarks guldålder", hvilket er ment som en ubetinget kompliment. "Övermodet och hätskheten mot allt som ej på en ny visdoms kommando avsliter rottrådarna i det förgångna ser man nu ej mycket till", - Jensen er på vej hjem til den klassiske arv. Men "sinnesändringen" rækker også ind i prosaen, at dømme efter *Retninger i Tiden*, som ganske vist - snarere end egentlig "massiv förhärdelse" - indeholder "en del skrytsamhet"; og hvad angår kunststudierne i *Form og Sjæl*, så noteres blot, at de "ha alltigenom humanistisk anda".

I 1932 gør Hallström indledningsvis boet op. De tidligste værker "befunnos i många avseenden alltför fränstötande för att få sådan absolut, som ett Nobelpris innebär, och dess anda så utmanande mot Alfred Nobels idealitetskrav, att den ifrågasatta utmärkelsen skulle te sig svårförenlig med trohet mot donationssyftet". Den svage mytesamling *Pisangen* giver kun lidt og ændrer slet intet: "Som kulturpersonlighet visar han en oväntad [!] och glädjande utveckling från skolbunden barbarism till humanistiskt vidgad syn på tillvaron, men riktigt stadgad och mogen har den inte hunnit bli."

Det følgende år lå der atter en mytesamling (*Kornmarken*) på

Hallströms bord. En bog med et harmonisk enhedspræg og uden tilsig-
tet provokation. Den naturvidenskabelige fanatisme har måttet vige for
humanitet "och därmed mjukare grepp om mänskliga ting". Stilen er
blevet mere umiddelbar, levende og organisk, måske et udslag på prosa-
området af de studier i dansk klassisk poesi, som bærer frugt i Jensens
smukkeste lyrik. Men hvad hjælper det altsammen, - for berømmelsen
stammer jo fra værker, der ikke har befæstet deres værdi med tiden: "De
hade en tendens som var så kontrært modsatt Alfred Nobels syfte med
det litterära priset, som möjligt var. Bokslutet blir då fortfarande något
negativt."

I 1934 har Hallström glæde af mytesamlingen *Sølernes Ø*. Den tager
ikke læseren med på "djærva utflykter på illa behärskade tankeområden",
men serverer friske naturskildringer "i en strömmande och sprudlande
stil". Idyllen råder, budskabet er rensat for "allt hårt, fult och grymt".
Med denne bog i hånden "måste man beklaga, att författarens större
verk ha så mycket som förtager verkan av hans märkliga begåvning.
Kunde Myter, sjunde samlingen, betecknas som typisk för hans alstring,
borde ett Nobelpris åt honom kunna diskuteras, ehuru deras konstart ju
icke kan räknas bland de mest vägande. Men hans tyngre och anspråks-
fullare böcker ligga fortfarande i vägen för prisutmärkelse."

En "anspråksfullare" bog forelå, da Hallström i 1936 atter inspicere-
de Jensen: Faust-romanen *Dr. Renaults Fristelser*, som ganske vist ikke er
til nogen Nobelpris, men som holdt op imod ungdommens Chicago-
roman *Hjulet* illustrerer udviklingen - fra bravader anlagt med impone-
rende og forbløffende effekt til opvisning af "de fængslende egenskaper,
som diktaren med tiden allt vackrare utbildat, smidig nyansering, rike-
dom, färg och glans [...]". Hallström registrerer, at Jensen er kommet
tættere på "ett metafysiskt element, än han förut sökt eller tålt". Køben-
havnerromanen *Gudrun* derimod lægger intet nyt til.

Paaskebadet bedømte Hallström i 1938 som et hæderligt arbejde med
glimt af stor poesi, der minder om *Aarets Højtider* (1925), hvor Jensen
"överraskar med omedelbar och klingande sång, i medveten anknytning
till den danska guldålderns skönaste dikter - rent av klassiska verser".
Hallström (der hér glemmer, at han i 1926 ikke havde fundet bemeldte

bog “synnerligen löftesrik”) føler trang til at beklage, at Jensen i stedet for at opføre sig som et civiliseret menneske har ført sig skrydende frem som kraftgenialsk orakel. Så havde man nok “åtskilligt tidigare” fået respekt for hans “tänkarepersonlighet”. Men nu er der altså ansatser til human følelse og glimt af venlighed i hans livsdyrkelse. “Och vad man ständigt är beredd att beundra är hans omedelbara och fantasistarka stilkonst.” Jensen fremtræder mere afklaret, men kan jo ikke løbe fra fortidens synder.

Året efter går Hallström i anledning af fremkomsten af den forkortede tobindsudgave af *Den lange Rejse* i clinch med det formentlige hovedværk, før behandlet af Sven Söderman. Og angiveligt er det trættende at være i selskab med en fortæller, der ikke ved, hvad træthed er. Hallström refererer, anholder urimeligheder og finder særligt brillante steder frem, - men imponeres mere af “överflödande fantasirikedom” end af “den eftersträvade genialiteten i djärva idékonstruktioner”. Den Jensenske bibelhistorie er “bravurkonst”, ikke “verkligt stor dikt”. Hvilket imidlertid ikke underbygges med den ellers rutinemæssige henvisning til Nobels idealistiske formål.

I 1940 læste Hallström *Fra Fristaterne*, som “vid jämförelsen med författarens tidigare effektsökeri och utmanande bluff” gjorde “ett helt kultiverat intryck”, og i 1941 gennemarbejdede han mytesamlingen *Mariebonen*, hvori han fandt såvel Jensens store egenskaber som de betænkkelige træk repræsenteret. Sluttelig insisterede han ikke på tidligere års domfældelser, hvad angår forfatterens “värdighet till Nobelpris”, men bemærkede: “I höst ges det kanske anledning att återkomma till den frågan.” Hvilket jo altså ikke blev tilfældet... - Men forinden kom *Mindets Tavle* ham i hænde, hvori Jensen skildrede den norske digter og Nobelpristager Bjørnstjerne Bjørnson. Hallström dvælede ved portrættets kernet: “Det var det virkeligt store ved ham, at han havde forvandlet en overdaadig brusende Fysik til lutter Sjel.” Den før for inhumane Jensen er ikke blevet lutter sjæl, men væsentligt mildnet og forædlet, et “av naturen hårt och fränt men outtröttligt rörligt intellekt” er blevet “mer och mer mänskligt i tillämpningen på mänskliga förhållanden”.

De hidtidige specialrapporter er maskinskrevne med gennemslag.

Den fra 1942 er stencileret. Den anfører indledningsvis, at "omtryck" af de foreliggende rapporter ikke kommer på tale, men at der er gjort en undtagelse for så vidt angår den fra 1939 (om *Den lange Rejse*). Akademimedlemmer, som ikke har fået de foreliggende rapporter, henvises til at låne dem "ur Nobelprisarkivet". Man fornemmer, at Nobelprisen nærmer sig Johannes V. Jensen. - Årets bog er ellers *Vor Oprindelse*. I 1928 afstod Hallström fra at bedømme *Dyrenes Forvandling*; den faldt uden for det felt, som Nobelprisen "avser", og hvorover Svenska Akademien "har någon domsrätt". Så fintfølede er han ikke mere. Det afgørende er "en ny och imponerande helhetssyn som ger liv och sammanhang åt framställningen", at udviklingslæren har "fått själ". Mennesket er via bogens fokusering på arbejdet blevet subjekt i sin egen historie. Hallström føler sig dog ikke klar til at ytre sig om, hvor tungt bogen bør veje "vid diskussionen om Nobelprisförslaget".

I 1943 forelå *Digte 1901-1941* og dermed en anledning til retrospektivt at vurdere Jensens "skaldskap". Udviklingen går klart fra "den doktrinära och utmanande förkunnelse" til "den rena lyriken". Og den kan føres langt tilbage; allerede de seks digte fra *Digte 1906*, som siden fik fællestitlen 'Rejsen om Jorden', er formelt bemærkelsesværdige, "präglade av den borne mästarsens fyndighet och säkerhet" (mens indholdet er "hejdlöst skryt"). Det darwinistiske evangelium afkaster i det videre forløb udviklingsbiologiske notitser på vers. Men lovsangene til dansk natur og til kvinden/moderen fortryller og fremtræder som højdepunkter, så helhedsindtrykket bliver, indvendingerne til trods, at samlingen må vurderes højt "som lyriskt uttryck för ett rikt och intensivt utnyttjat liv". Årets nye opus, *Kvinden i Sagatiden*, "viser ingen avmattning i den outtröttliges alstring".

Forud for den afgørende runde i 1944 er det så, at Hallström læser *Folkeslagene i Østen*, - sandt at sige et af forfatterskabets mindre betydelige værker. Og hermed er vi fremme, hvor vi tog udgangspunkt, - dér, hvor den teknikfanatiske evolutionsforkynder er poet nok og bliver menneske nok til at omfatte og indoptage historisk fortid og kulturelt arvegods i sig og anlægge et helhedssyn. Vildmanden, der ved århundredets begyndelse dukkede frem af skovene for at gå frygtløst ind i hverdagene,

blev et civiliseret menneske, mildnet og modnet, med humane følelser, beroende i sig selv, men samtidig rodfæstet i den klassiske tradition fra guldalderen, samt i himmerlandsk folkelighed. Men udviklingen kom sent, Jensen medbragte en tung og syndig bagage, som ikke levede op til Alfred Nobels ideale fordring. De tidlige værker provokerede al kultiveret smag, de kolporterede på fanatisk apostelvis en skolebundet barbarisme, en materialistisk funderet udviklingslærdom, de spottede kulturarven og sled rodtrådene til den itu. Genremæssigt fokuserer Hallström på den sene, formstrenge lyrik og på myterne, - mens romanernes større idékonstruktioner siger ham mindre og forekommer ham kompositorisk problematiske. Epikken i *Den lange Rejse* trætter ham mere end essayistikken i *Vor Oprindelse*.

Tildelingen og overrækkelsen

Hvor meget af dette kom nu med i Per Hallströms foredrag - hans eneste offentlige ytring om Jensen - i Sveriges Radio den dag, prisen skulle have været overrakt?

Ja, *Den lange Rejse* refereres naturligvis, forbeholdent. Mere kunstnerisk "helgjutna" er himmerlandshistorierne, - men *Jorgine* forbliver mesterværket, "stort i känslan, djupt i livsuppfattningen och skönt i sin glänsande friskhet". Og så lykkes det Hallström at få sat skik på de diffust-genstridige myter: "Enhetsdraget [...] ligger egentligen i den sprudlande friske och omedelbara stilen." *Vor Oprindelse* er "högst imponerande", mens lyrikken stedvis fortættes til ren guldalderlig vellyd. Herefter hvæsser Hallström påny kniven og fælder sin definitive dom over Johannes V. Jensen og hans forfatterskab:

I stort sett har eljest hans idéliv och förkunnelsepathos gått upp i dyrkan av utveckling som bär maskinkulturens märke. Ju fortare triumftåget ilar, dess starkare förtrollar det hans fantasi. Den livsynen ser icke tillbaka på något, tar inga gamla värden med. Den flyger högt över länder och folk och har ingen tanke på dem. Dess lyckovärld för mänskligheten behöver ingen blommande mark att stå på, ingen rymd att drömma i. / Lyckligtvis har Johannes V.

Jensens rika diktarnatur ofta tagit sig ferier från framtidens härlighet och odlat skönhets- och känslövärden, dem människor fått i arv och som grundats djupt i deras väsen.

Da Jensen året efter skulle have prisen overrakt, tilkom det Anders Österling (Akademiets "ständiga sekreterare" 1941-64) at motivere den. Det blev til en hyldest til "den djærva bildstormaren och stilfornyaren", der forvandlede sig til "den patriarkalska klassikern, som nu känner sitt hjärta bäst förankrat i guldålderns diktning". Österling udråber *Den lange Rejse* til at være Jensens "kanske förnämsta skapelse". Den mytisk-tidløse figur Norne-Gæst - "denne underlige globetrotter med skaldeharpen" - forekommer ham at være "nära i släkt med sin litterära skildrere". Herefter samler han trådene:

För Johannes V. Jensen, uppvuxen i ett av dessa jylländska hedlandskap, där man mångenstädes finner synranden alldeles tandad av de många ättehögar, har det varit naturligt att på detta sätt [altså som det sker i *Den lange Rejse*] dela sin håg mellan myter och fakta, att orientera sig bland det förflutnas skuggor likaväl som i den aktuella verkligheten. Vi bevittnar hos honom, hur nervmänniskan drages till det primitiva, men också hur den brutala styrkan tvingas till ömhet. I tecknet av spännande motsatser når han högst som konstnär. Det blåser ett friskt, saltmängt väder genom hela detta författarskap, som brusar fram på ett språk av sällsynt fart, uttrycksfullhet och energi; den arten av genial ordpoesi möter oss ibland just hos diktare av djup allmogerot. Det är Jyllands röst och Danmarks. På så vis rustad har Johannes V. Jensen med rätta kommit att framstå som den ypperste skildraren av de nordiska folkstammarnas segerstrid mot naturen och det nordiska sinnelagets självbevarelse genom tiderna.

Ej heller i Johannes V. Jensens takketale var der meget bid. Han sender en venlig tanke til Nobel "for en Storhed i Tanken, der rækker ud over Landegrænser og bidrager til at nærme Nationer til hinanden", men ellers mindes han Linné og Darwin - og Oehlenschläger, fordi Tegnér i 1829 digterkronede ham i Lunds domkirke, men også fordi Lunds uni-

versitet 100 år senere doktorpromoverede Jensen.

Anderledes ligger det med den selvbiografiske notits, han udarbejdede til Svenska Akademien. Den fastslår, at han efter ungdomsrejserne gav anledning til en "Frontforandring" i dansk litteratur, en orientering bort fra "den hidtil dominerende gallicistiske, dekadente Smagsretning" over imod "Impulser fra amerikansk, angelsaksisk, Aand", og at specielt de samlede digte gerne må opfattes som "en Reaktion mod Tidens Baudelaire-forgiftede Maner og poesiforgyldte Stil, en Tilbagevenden for mit Vedkommende til det simple Sprog, i bunden Stil, handlende om sunde Ting". Herudover isoleres kernen i prosaarbejderne: "det var min Bestræbelse gennem et halvt Aarhundredes Forfattervirksomhed at indføre Evolution i Litteraturen og foranledige mine Læsere til at tænke udviklingsmæssigt." Her gives der ikke køb!

Receptionen 1944 og 1945

Vi ved ikke, hvilken rolle krigssituationen spillede i Nobelkomiteens "sekretessbelagda" forhandlinger, blot at den tidligere statsminister Hjalmar Hammarskjöld knap nok turde sætte på papir, at hans kandidat kom fra et neutralt land. Den høje etos blandt medlemmerne er der ingen grund til at betvivle. På den anden side er det usandsynligt, at de ikke har gjort sig tanker om effekten af deres valg. De har selvfølgelig også kendt til de verserende rygter og vidst, hvordan prisen til Jensen ville blive udlagt: som en cadeau til det kæmpende broderfolk.

Som nævnt var prisuddelingerne stillet i bero i 1940-43. Så snart det i oktober 1944 blev klart, at uddeling ville komme på tale, gik rygten, også i Danmark, at Johannes V. Jensen var eneste alvorlige kandidat til den litterære pris. *Aftonbladet* skriver 9. november 1944, den dag beslutningen blev offentliggjort, at rygten "har hela tiden envist kretsat kring ett enda namn: Johannes V. Jensen"; man anså, at en pris til Jensen vil være "en uppmuntran åt hela danska folket i dess kamp".

Den umiddelbare reaktion i dagspressen var entydigt positiv. I Sverige bragte de større aviser grundige artikler af førende kritikere, og danske kulturpersoner på midlertidigt ophold i Sverige og fremtrædende danskere i London udlagde teksten: "Nobelpriset ett handslag till Dan-

mark.” Grev Reventlow, London-ambassadøren, citeres for en udtalelse om, at prisen vil vække dyb tilfredshed i Danmark: “Mot bakgrunden av aktuella förhållanden [...] ett uttryck för Sveriges varma uppskattning av andliga danska värden.” Sammesteds fra erklærer J. Christmas Møller, at alle danskere føler sig stolte over, at forfatteren til *Braen* og “en stor del av vår vackraste poesi på detta sätt hedras av Sverige”. Også A. H. Winsnes, leder af det norsk-britiske institut i London, under Johannes V. Jensen prisen. Danmark kæmper “just i dessa tider” for Nordens sag. Winsnes sammenligner prismodtageren (som burde have haft prisen for længe siden) med Bjørnstjerne Bjørnson, også han en frihedskæmper.

I Danmark blev Nobelprisen forsidestof, - og pudsigt nok, når man tager i betragtning, at den tilsvarende æresbevisning til biokemikeren Henrik Dam knap nok kom til offentlighedens kundskab. Skønt K-vitaminets opdager arbejdede for en fra censurens synspunkt fjendtlig magt (USA), var der unægtelig sprængfarligere dansk-nationale vitaminer i Jensens pris. De førende blade - *Politiken*, *Berlingske Tidende* og *Social-Demokraten* - bragte ikke blot store artikler, men afså også plads til enqueteer, hvor kolleger og venner lagde vinkler ind over forfatterskabet og understregede betydningen af det. Meddelelsen fra Stockholm kom “som et Lys i Mørket”, skrev *Politikens* lederskribent; den udløste “en dyb og inderlig Glædesfølelse”, noterede *Social-Demokraten*.

Også den illegale presse bemærkede pristildelingen. I det allerførste nummer af *Morgenbladet* lykønskede den fremtrædende modstandsmand Arne Sørensen: Jensen havde med sin alders ret intet forhold til kampen mod tyskerne, men han havde bidraget til erobringen af Danmark, så folket ret havde fået det i eje, og efter krigen vil han formentlig bidrage til, at menneskenes virkelighed ikke viger for “en anstrengt og selvglad Danskhed”.

Uden for Skandinavien fremkom selvfølgelig notitser om, at “den danske forfatter Johannes V. Jensen” havde modtaget Nobelprisen. Men unægtelig var denne Jensen kun kendt i snævre kredse, og unægtelig var verden optaget af nok så vigtige ting. USA havde netop genvalgt Franklin D. Roosevelt som præsident, og rundt omkring i Europa blev der sat voldsomme angreb ind på adskillige fronter. Nobelprisens “gen-

komst” blev dog stedvis opfattet som en bebudelse af, at formørkelsens tid gik på hæld. Amerikanske aviser udtrykte håb om, at tildelingen “should have the effect of other Nobel literary awards, stimulating American interest in a comparatively unfamiliar writer”.

Johannes V. Jensen modtog telegrammet om, at han (endelig) havde fået prisen, på Frederiksberg Hospital. Sygeplejerskerne holdt pressen på afstand med en erklæring om, at han kun ønskede fred og ro. Til den svenske gesandt skrev han, at han af omstændighederne (krigen, altså) følte sig afskåret fra at ytre sig offentligt “om den Ære der er vederfæredes mig og mit Fædreland”; når krigen slutter, vil han “betragte det som det glædeligste og det ærefuldeste, der kunde hænde mig at [...] personligt faa Lov til at udtale mig overfor Nobelkomiteen og det svenske Folk”.

Utvivlsomt har pristildelingen (140.000 Dkr.) beredt ham en vis tilfredsstillelse. Leif Nedergaard pointerer dog i sin Johannes V. Jensen-biografi, at den ikke fik afgørende betydning. Jensen trængte økonomisk ikke til den, og som forfatter var han - 71 år gammel - tydeligvis ved vejs ende. Villum Jensen refererer i sin kalejdoskopske bog om faderen en bemærkning til vennen Aage Marcus, sålydende: “Ja, nu har jeg altså fået denne her Nobelpris, så nogen må dog have sat pris på det jeg skrev. Men jeg kan godt sige, at det har været en større glæde for mig, at mine tre sønner blev læger.”

Den omtalte selvbiografiske notits i *Les Prix Nobel en 1940-1944* vidner om anderledes selvfølelse og stolthed. I samme retning peger et længere, meget personligt brev, som han 12. november skrev til Vilhelm Andersen, som tak for en lykønskning, denne prompte havde sendt fru Else. Hun får æren af at have tilført forfatterskabet dets nu fra svensk side erkendte ideale retning:

Lykken sammen med hende [...] gik over i en Ide, som gennemtrænger alt hvad jeg har skrevet: Kvinden, Moder og Barn, Familien, som er Ophavet til al Menneskelighed. Denne Ide, der er Naturens egen, søgte jeg Roden til i Slægten, Racen, i vor Oprindelse, og blev derved bragt til at indføre Evolution i Literaturen. [Herhjemme har det knebet med forståelse, men:] I Sverige har man

ved en tidligere Lejlighed hædret mig med en Universitetsgrad, h.c., hvilket jeg har taget for en Anerkendelse af mit Forfatterskabs naturvidenskabelige Holdning. At man nu ogsaa har fundet mig værdig til Nobelprisen opfatter jeg som en Bekræftelse paa at mit Forfatterskab ikke har savnet etisk Bestræbelse [...]. [Endelig kvitterer han for indstillingen:] Og her, kære Vilhelm Andersen, ser jeg altsaa at De har haft Forstaaelse og været virksom. Nobelfest afholdes ikke i Aar, jeg havde ellers tænkt at sige noget lignende som ovenstaaende overfor Nobelkomiteen; jeg henvender da disse Linjer og min Tak til Dem, i Erindring om et Brev jeg fik fra Dem for nogle Aar siden, som jeg ikke kunde besvare, og nogle Ord til mig da jeg sidst saa Dem i Fredensborg før Krigen, vedrørende mulige Udsigter, som nu er bleven til Virkelighed.

I Vilhelm Andersens gensvar af 20. november hedder det bl.a.:

Især glædede det mig, at De er enig med mig i at sætte den mandige Holdning i Deres Forfatterskab, som jeg har fremhævet i mine Indlæg [til Nobelkomiteen], i Forbindelse med en Kærlighed til noget dertil svarende kvindeligt, som jeg ikke har omtalt [...]. [Han har, forsikrer han,] ogsaa naar der var bragt andre Kandidater i Forslag, staaet paa mit Præterea censeo, at af de danske var De den eneste, der havde historisk Betydning som Grundlægger af en ny Epoke baade i Udtrykket og Tankegangen, som Oehlenschläger har jeg tilføjet. [...] Af de faa Breve, jeg har faaet fra Forfattere af almen Betydning, har jeg gemt endnu færre. Men Deres vil blive det. Hvis De en Gang vil tale fortroligt om hvad De tænkte ved denne Udmærkelse, straks De fik den, kan De altsaa se efter i Deres Brev af 12/11 44.

Tilsyneladende gav tildelingen kredsen omkring Johannes V. Jensen anledning til refleksioner over, hvis skyld det var, at prisen kom så sent. Frederik Poulsen lod det være op til fremtidens forskere og læserne af *Politiken* at gætte på, “hvilken berømt svensk Litteraturprofessor” der havde slået bremserne i. Frithiof Brandt skrev til Jensen, at det “vistnok (er) utvivlsomt”, at den materialistiske indstilling i forfatterskabet “gen-

nem mange aar har været en hindring [...]. Især vel saa længe Selma Lagerlöf levede. Det er vistnok mere hende end en litteraturprofessor, der skal efterlyses [...].” Og Frederik Poulsen sekunderede:

Jeg kan fortælle Dem, at Deres bitreste Modstander blandt de Aderton var Selma Lagerlöf. Hun sagde engang uforsigtigt til Dr. Moltesen: ‘Saa længe jeg sidder i Akademiet, skal denne Jensen aldrig faa Nobelprisen.’ Hun støttedes selvfølgelig af Fredrik Böök, [...] men hans Indflydelse er i stærk Dalen, takket være hans politiske Kovendinger fra Konservatisme til Socialdemokrati og videre til Nazisme.

Hertil er at sige, at fru til Mårbacka med det kompliceret-positive kristendomssyn næppe har været specielt begejstret for Johannes V. Jensens darwinistiske synspunkter, men at hun på den anden side ved Svenska Akademiens årlige sagsbehandlinger jo ikke har kunnet nedlægge veto. Formentlig blev afgørelserne reelt foregrebet via Nobelkomiteens grundige forarbejde. At professor Bööks kærlighed til klassisk-romantisk tysk åndsliv i mellemkrigstiden udviklede sig på dybt problematisk vis og tidvis isolerede ham, forklarer selvfølgelig ikke, at han fortrak en fransk digter for en dansk.

Hovedpersonen var af gode grunde afskåret fra at komme til den uddelingsceremoni, som ambassadør Boström forrettede på Hotel Waldorf-Astoria i New York. Han kunne have fået prisen bragt af den svenske gesandt i København, men valgte altså at vente, til han, når krigen var forbi, kunne modtage den af kong Gustav V Adolfs egen hånd.

Overrækkelsen i 1945 skabte mindre medieopmærksomhed end selve tildelingen i 1944. Den 2. februar 1946 blev der i Københavns Roklubs lokaler afholdt en fest for Johannes V. Jensen og hans familie. Skønt af privat karakter forblev den ikke upåagtet af medierne. Frederik Poulsen, der havde foretaget den første indstilling i 1925, holdt tale og lod den trykke i *Politikens* kronik dagen efter, og *Billed-Bladet* dækkede begivenheden. I Johannes V. Jensens egen meget personlige tale distancerede han sig som så ofte ellers fra det anstrengte kunstnerliv i offentlighedens og mediernes søgelys. Han, der som ung ville gøre hverdagene

til en bidende leg for danskerne, glæder sig over at have levet “et behersket, harmonisk Liv”, ikke som sensationslysten undtagelsesmenneske, men netop som familiemenneske: “at være sig selv, og følge Naturens Parole, at leve et ordnet Liv”. Om Nobelprisen derimod mælede han ikke ét ord.

Som venteligt markerede Gyldendal, at forlagets betydeligste forfatter havde fået Nobelprisen. Aage Marcus' tobindsudgave af *Den lange Rejse* (1938) blev optrykt i ét bind, og *Kongens Fald* fremkom med kongeniale illustrationer af Sikker Hansen. Også *Gyldendals Julebog 1944* blev, desværre med bagatelagtige tekster, tilegnet pristageren.

På længere sigt har Nobelprisen formentlig bidraget til, at Johannes V. Jensens navn trods alt i dag er internationalt kendt. Den medførte, at der kom optryk af eksisterende oversættelser og blev bragt nye i stand. En svensk oversættelse af *Den lange Rejse*, hovedværket ifølge Nobelkomiteen, udkom samme dag, som pristildelingen blev offentliggjort. Året efter kom turen til *Kongens Fald* og i 1951 til *Myter* (et udvalg). Johannes V. Jensen blev også efterhånden indlemmet i diverse ‘Nobelbiblioteker’, ligesom han fik billet til opslagsværker over prismodtagere. Han fik tilmed opkaldt et grønlandsk landområde, den nordlige tredjedel af Peary Land, efter sig: Johannes V. Jensen Land!

Jensen og ideologierne

Johannes V. Jensens forhold til sin samtids fremherskende ideologier kalder på en nøjere udredning. En pejling af hans placering i forhold til Nietzsche, Kipling og Darwin vil åbne perspektiver mod racisme, imperialisme og evolutionslære.

Friedrich Nietzsche, med hvem Johannes V. Jensen midt i 1890'erne flirtede voldsomt, opfattede med den metafysiske helhedstolknings sammenbrud kristendommen som udtryk for menneskelige projektioner og ønskeforestillinger. Erkendelsen af Guds død førte til en omvurdering af den europæiske civilisations hidtidige værdier og et opgør med den kristne slavemoral. Omtrent samtidig med, at han profeterede en ny mennesketype, overmennesket, hvis herremoral, hinsides godt og ondt, bygger på viljen til magt, blev han sindssyg. I *Den gotiske Renaissance*, ka-

pitlet om Verdensudstillingens Store Hjul, skriver Jensen:

Om Friedrich Nietzsche havde staaet her med sin Sjæls syge Begær efter Rytme, sit Hjertes spontane Svimmelhed [...] han havde foraget, han havde negeret! Han vilde fare fort med at kæde de syngende Ord sammen, med at sætte Strofe under Strofe i sin vilde Længsel. - Jeg mindes ham her, fordi han gjorde mig klog paa min egen usigelige Flyvenød. Men nu sidder han udslukt som et Lig i sin Sygestol, knust af sig selv, fordi han ikke vilde bøje sig for det Hele, der har Ret, fordi han ikke vilde vende sit Blik udad mod denne Verdens Virkelighed, der er bedre end han.

Nietzsche fremstilles senere i forfatterskabet, hvor "den negative Bestemmelse af forfejlet Udviklingslære, Immoralismen, er bleven et Tema for sig", som prototypen på "den daarlige Darwinisme", der tilsidesætter Zarathustra-opfordringen om at "forblive jorden tro": "Der er kun denne Jord, og vi maa ordne os paa den, vi begynder der og vi ender der. Der er kun dette Liv, men vi kan leve det værdigere og stærkere, i en fordybet Følelse af dets Realitet og Gaadefuldhed."

Nietzscheanismen kunne i perverteret form tages til indtægt for mangt og meget, ikke mindst for proklameringen af den ariske race som overlegen og berettiget til at realisere sin livsdrift på andre racers bekostning. Disse forestillinger blev ivrigt underbygget af tysk-ariske forskere, således at Hitler med en vis ret kunne hævde, at han havde viden-skaben i ryggen. Over for denne pervertering hævdede Johannes V. Jensen en sund, velanstændig humanisme. Allerede i *Æstetik og Udvikling* (1924) motiverede han sit valg af triskelen som sit bomærke vis-à-vis hagekorset. Dette sidste er "knyttet til Forestillinger om et arisk Begreb som jeg ikke tror paa og til halvdannede Raceteorier, Konkurrence-Antropologi, Hadets Sæd, jeg ikke deler". Modsætningsvis:

Triskelen som Symbol fører ind i en aldeles omfattende Verden. Det rummer i Dybden den opadstigende Verdensforklaring, lige fra Urmandens første Kunster og Fortolkninger deraf, til vor egen Tids Syn paa Himmelsystemet, Ild og Omdrejning; og i Bredden

gaar det tværs over Nation, Sprog og Race, over alle geografiske Grænser, lige ind til Arnen, hvor Mennesket bor og hvor Mennesket koger og varmer Hænderne over en Ild; det er din Broder. Med saa simpelt et Tegn for Øje kan man øve sig i aldrig nogensinde at udelukke Nogen fra den Arne man holder Ild paa selv.

Johannes V. Jensen havde interesseret sig voldsomt for racebegrebet og flittigt anvendt det. På det punkt adskilte han sig ikke fra sin samtid. Den galopperende imperialisme omkring århundredskiftet befordrede forestillinger om, at den hvide race havde ret til at underlægge sig alverden, eller - smukkere formuleret - pligt til at tage sig af de svagere racer og bringe dem op på et højere niveau, så at sige velsigne dem med vestlige materielle og kulturelle værdier. Dette var den hvide mands byrde, som Rudyard Kipling (beundret, oversat og karakteriseret af Jensen, og Nobelpris-hædret 1907) talte om, magtfuldest i digtet 'White Man's Burden'. Det var også Jensens standpunkt, i hvert fald frem til Første Verdenskrig, - skønt betænkelighed ved den imperialistiske chauvinisme ulmer allerede i Kipling-monografien fra 1912.

I 1930 skrev Johannes V. Jensen om *Retninger i Tiden*. Rundskuet virkede kun lidt opløftende. Kommunismen i Rusland forekom pubertær, fascismen i Italien sparkede allerede fra sig "som en Hingst, skoet med Jern", og nazismen i Tyskland tegnede til at blive "Midlet til Voldshandlinger og Diktatur". Og efter "Machtübernahme" anmeldte han vennen Hartvig Frisch's *Pest over Europa* og tilbageførte den sygelige brutalisme på den immoralitet, han forlængst havde påtalt hos Nietzsche. Da han nogle måneder senere nægtede at lade sig interviewe af en tysk journalist, blev han udsat for pression fra Udenrigsministeriet i Berlin.

Først fra 1907 står Johannes V. Jensens forfatterskab i udviklingslærens tegn. I en myte fra dette år møder vi ham på Vestre Kirkegård, funderende over liv og død, - og dernæst i Dyrehaven, hvor han får øje på et ansigt i løvværket, et fikserbillede:

Det er Darwin. [...] Hans blege Oldingetræk og hvide Skæg gaar næsten i et med den graa Bark paa det gamle Træ, og Løvet falder sammen med hans lange falmede Kappe. [Darwin iagttager en

fugl, der bygger rede, og mytefortælleren iagttager naturforskeren:] I denne Vaardag fuld af Sødme og Ungdom ser jeg den store Kender staa varsom og gøre sig til et med Fuglens Tilværelse, selv ligesom udslettet af Naturen, der omgiver ham, alderstegen og skrøbelig, men med Udødeligheden i sine milde Øjne. [...] Han ser ikke alene Fuglen i Busken, han staar og fatter at det er et fjedret Firben, hvis fiskeagtige Forfædre en Gang krøb i Land fra Havet.

Johannes V. Jensens udviklingslære er humanitetsforpligtet. Hans modne forfatterskab har langthen karakter af poetisk anskueliggørelse af darwinismen snarere end af videnskabelig forpligtet udlægning. Også i evolutionsskrifterne udfoldes den gerne billedligt, så også de forlenes med et anstrøg af myte.

Jensen og traditionen

Johannes V. Jensen indskrev sig i en myteartikel fra 1916 i traditionen fra H. C. Andersen: "Enhver dansk Forfatter maa se hen til H. C. Andersen som Skaberen af den korte fiktive Fortælleform han kaldte Æventyret." Og videre, noget senere i teksten: "Hvor H. C. Andersen sprænger en given Form for at faa den til at rumme hans Tid, saadan som den opfattedes af ham, er det man skal følge ham. Myten er bleven min Form for Æventyret." Og endnu senere: "At Verden er bleven en anden, Stoffet bredere og vanskeligere at gribe, siden ham, optog jeg som min Opgave og mit Læs."

Tager man det lange spring frem til Nobelpris-året 1944, til den efterskrift til mytedigtningen, som indleder den sidste samling, *Møllen*, bemærker man, at Johannes V. Jensen nu i højere grad pointerer forskellen og afstanden. Nu gælder det om at understrege, at hvor Andersen netop knyttede sin forhåbning til en højere, guddommelig instans og kun undtagelsesvis havde mod nok til at producere kunst på splittelseserfaringen, dér må Jensen se sin hele forfattergerning som en beflitten sig på at fastholde det som en positiv erfaring, at gud var død, men jo altså med al den forpligtelse, det indebærer i retning af at finde livsfylden i det nære, i naturen og hverdagene. I bakspejlet ser man, at den

række af myter, hvormed han brolægger sin lange rejse gennem livet, forekommer som én lang rituelt besværgende gentagelse af, at det er fagert at leve. Hermed er antydnet et frugtbart spændingsfelt - mellem en Andersen, der blotter splittelsens rifter i skaberværket og menneskesindet, og en Jensen, der fra en anden position og med en helt religiøs iver forsøger at generobre det tabte via erindrungen, i skriften, som sjælfuldt fattet form.

Men Oehlenschläger da? Monist i Jensens forstand var han jo dog ikke. Hvordan kan Per Hallström og Anders Österling uden al problematisering legitimere Nobelhyldesten til Jensen netop med påpegning af hans slægtskab med Oehlenschläger og hans digtnings rodfæstethed i dansk guldalder?

Adskillige indstillere bragte paralleliteten på bane. Frithiof Brandt noterede f.eks.: "Som sproglig fornyer betyder (Jensen) ved indgangen til det tyvende århundrede det samme som Oehlenschläger betød ved indgangen til det nittende." Ernst Frandsen og Peter Skautrup slog også ned på sprogfornyelsen, "som er gennemgribende og kun kan sammenlignes med Oehlenschlägers". Vilhelm Andersen talte om Jensens "voksende Tilslutning til den danske plastiske Stil fra Oehlenschlägers og Thorvaldsens Tid". Altså sprog og stil, men jo ikke idé og holdning.

Ved Oehlenschlägers grav på Frederiksberg Kirkegård inspireredes han en tidlig vårdag i 1923 til det kendte digt 'Graven i Sne'. Han ihukommer, hvor smukt Oehlenschläger tog imod døden, og lister med påskeduft og kosmisk lugt i næseborene bort, bekræftet i, hvad han allerede under jordomrejsen havde erfaret ved synet af Fusijama: "Du er jo i din Evighed!".

Digtet rummer den formel, som han vistnok gerne så anbragt på sig selv og sin egen digtning: "To Gange gav han Livet Form / i Livet selv, i ædel Norm." Med Oehlenschläger som forbillede stræbte han efter sjælfuld formgivning af, hvad tilværelsen havde åbenbaret ham: "Den hele Jord og alle Mennesker fra Urtiden og op til os selv, det er et eneste stort Nu, og i det henrykte Nu er Evigheden. Jo mere dødeligt man anlægger sit Liv jo nærmere er man Midten af Universet og Evigheden."

Efterklangen

I dansk litteraturs historie er Johannes V. Jensens betydning ikke til diskussion. Hans darwinistisk-ateistiske position derimod var det, så længe han levede, - og fjernede vel fra tid til anden opmærksomheden fra det skønlitterære forfatterskab, skønt det var det, og ikke mindst de tidlige værker, der fascinerede yngre digtere i en sådan grad, at de måtte vare sig for at gå til bunds i besættelsen.

Med nogen ret kan man sige, at *Digte* (1906) er et stykke ekspressionisme *avant la lettre*. Tom Kristensen (1893-1974) tog som purung vældige indtryk af Johannes V. Jensens vilde ungdomsdigtning, måske dog mest af de prosaiske værker. I Jensens kølvand drog han til Østen og blev en formidabel rejseskildrer. I modnere alder gjorde han Jensen bevægelsen efter fra frie funkende vers til klassisk regulerede. Som *Politiken*-medarbejder tilkom det ham at levere kronikker om den ældre kollega ved højtidelige lejligheder. På 70-årsdagen tog han tøvende parti: ikke for den på oplevelsen af "moderne Splittelse" baserede ungdomsdigtning, men for den på "en sammenhængende Verdensanskuelse" baserede manddomsdigtning. Ved Nobelpristildelingen skrev han under titlen 'Idealisten Johannes V. Jensen' positivt om udviklingen fra halvfemserdesperation "til hans Alderdoms lyse Tro paa Livet, som vi i denne Mørketid har særligt Brug for". Og ved Jensens død erkendte han, at en kunstner måtte disponere over både grænsesprængende fandenivoldskhed og grænsedragende selvtugt.

Også Martin A. Hansen (1909-55) tog varige indtryk af Johannes V. Jensen, fra hvis udviklingstænkning han sent frigjorde sig. I selvransagelsesskriftet *Leviathan* (1950) præciseres indledningsvis evolutionslærens begrænsning. Videnskaben kan blotlægge kendsgerninger, ikke legitime anskuelser vedrørende eksistensen. Johannes V. Jensen arbejdede med en skelnen mellem dårlig og god darwinisme, hvor sidstnævnte netop havde retning mod ægte humanitet. Her er det, Martin A. Hansen står af, - han ser ingen forskel, kun indifferens. Overførselsværdien fra natur til historie er noneksistent.

Men udgangspunktet var ubetinget tilslutning, og helt fri kom han aldrig. Om drabelige livtag vidner flere dagbogsoptegnelser. Specielt irri-

terede under krigen de racefilosofiske overvejelser, hvori han genkendte "den Logik, vi i disse Dage kender saa godt fra Taler af tyske Statsmænd". Samme optegnelse krediterer stilen; den er "som Jordens Ting selv, og de trætter ikke". Engang i 1944 noterer han: "Har kigget i 'Kongens Fald' og undret mig over *Nærheden* i Billederne. Overgaar i uhyre Grad mine [...]" Og i 1948, efter læsning af *Æstetik og Udvikling*, lyder det: "Åh, skønt det er ham jeg saa voldsomt gør op med, elsker jeg ham." Indstillet på inderlig tilegnelse af gammellivets bærekraftige værdier følte han især varmt for *Himmerlandshistorierne*, opfattet som frugter af en mægtig erindringsevne.

Blandt efterkrigstidsdigterne betaler Klaus Rifbjerg (f. 1931) tribut til Johannes V. Jensen - og måler sig i øvrigt i debutdigtsamlingen *Under vejr med mig selv* (1956) med ham: "Johannes V. Jensen kunne ikke ræbe / eller raabe højere end jeg / naar motorcyklens udblæsning / kastes som antediluvianske mammutfjerte / mellem husmurene." Ved senere lejligheder har den modernistiske konfrontationslyriker par excellence skrevet og talt om 1906-digtenes egenart: "deres særlige fin-de-siècle-tilknytning med symbolistisk spleen, baudelairesk storby-interferens og nietzscheansk overmenneskehovmod kombineret med en på-trods-humor og en bunden, ja nærmest fortrængt varme, man med et enkelt ord kunne kalde jysk", - og om bevægelsen bort fra denne position mod "sundhed".

Mange andre kunne fremdrages, Jacob Paludan, Aksel Sandemose, Knud Sønderby, - snart sagt alle betydelige danske forfattere har haft en gæld at betale til eller en høne at plukke med Johannes V. Jensen. Dette skal ikke uddybes her. Sammenfattende tør man mene, at hvad der essentielt karakteriserer forfatterskabet og fortsat udfordrer læseren, er dets "transcendentale dennesidighed". Jensens væren i verden har en næsten religiøst-ekstatisk karakter, der insisteres på nærvær, fylde og intensitet. Det skrappe bønnemøde, som han havde annonceret tidligt i århundredet, blev om ikke ganske aflyst, så dog suppleret med intense stunder i familiens skød ved hjemmets arne, med salige øjeblikke, hvor liv og død går i ét og fortid og fremtid mødes i mytens lyrisk fortættede form.

Coda

Der var i 1944 almindelig dansk enighed om, at Johannes V. Jensen burde have haft prisen forlængst eller, som flere anslog, "for 20 Aar siden". Frederik Poulsen [!] sagde "for 25 Aar siden". Hustruen Else erklærede, at hun gerne havde givet ham den "for 40 Aar siden", altså i 1904, da de blev gift. Thit Jensen skal engang have bemærket, at ved den lejlighed ophørte broderen med at være kunstner. Hvad De Ader-ton havde lagt vægt på var, for nu atter at citere fra Anders Österlings festtale, at "den djärva bildstormaren och stilförnyaren" med tiden havde forvandlet sig til "den patriarkalska klassikern, som nu känner sitt hjärta bäst förankrat i guldålderns diktning". Denne udvikling udlæstes i alt væsentligt af den del af forfatterskabet, som tilkom, mens Johannes V. Jensen figurerede på Nobelkomiteens liste, dvs. forfatterskabet efter afslutningen af *Den lange Rejse*, som altså dog blev inddraget. Til det tidligste forfatterskab forholdt komiteen sig knap nok nogensinde.

Forskningen har med skiftende begrundelser hævdet, at der omkring 1906 indtræffer et afgørende vendepunkt i Johannes V. Jensens forfatterskab, - men på det sidste atter betvivlet betimeligheden af en sådan opdeling. Hvordan man nu end forholder sig til denne problemstilling, er det vanskeligt at bortse fra, at der er voldsommere ting på færde i det tidlige forfatterskab end i de senere og noblere skrifter. Den grundlæggende erfaring er radikalt nihilistisk. Sindets knivsystemer volder produktiv smerte. Livet foregår på dødens betingelse. Dør man ikke hver dag, lever man ikke, får Mikkel Thøgersen påskrevet i *Kongens Fald*. Fuldbyrdet liv er ikke hans sag, derimod en anden lykkeridders, ham i den allersidste af Johannes V. Jensens myter, 'Løvspringet': "Han var kun undsluppet Døden ved at søge den selv, for naar man *vil* Døden har den ingen Magt over en." Ridderen opnår som sin ophavsmand en rig dødstid og digter, da hans hest forvandler sig til en Pegasus og begiver til op i olympisk højde med ham, den sang, som Jensen efterfølgende tilegner sig og indsætter i *Digte* (1948), og netop som 'Sidste Sang'. Med den myte og den sang havde han så at sige gjort sig klar til Nobelprisen.

Ikke desto mindre blev det den bog, hvormed Johannes V. Jensen

tråc
red
No
bad

et, som de førende dagblade ved dets udgang kå-
; danske bog". *Kongens Fald* - jævnaldrende med
fter tildelingen af denne til broderfolkets blod-
te læsere også i Stockholm.

Litteraturliste

Nobelprisen:

- Espmark, Kjell, *Det litterära Nobelpriset. Principer bakom besluten*, Stockholm: Norstedts, 1986.
- Nielsen, Henry & Keld Nielsen (red.), *Neighbouring Nobel. The History of Thirteen Danish Nobel Prizes*, Aarhus: Aarhus University Press, 2001.
- Nielsen, Henry & Keld Nielsen (red.), *Nabo til Nobel. Historien om tretten danske Nobelpriser*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2001.
- Österling, Anders, "Litteraturpriset", i: *Nobelprisen 50 år. Forskare, Diktare, Fredskämpar*, Stockholm: Sohlmans, 1950, s. 83-122.
- Les Prix Nobel en 1940-1944*, Stockholm: Nobelstiftelsen, 1946.
- Les Prix Nobel en 1945*, Stockholm: Nobelstiftelsen, 1947.
- Indstillinger, specialrapporter m.v. beror i Svenska Akademiens Nobelarkiv, Stockholm.

Johannes V. Jensen:

- Elbek, Jørgen, *Johannes V. Jensen*, København: Gyldendal, 1966 (2. udgave, 1987).
- Elbrønd-Bek, Bo & Aage Jørgensen (red.), *Jordens Elsker. Synspunkter på Johannes V. Jensen*, København: Akademisk Forlag, 1989.
- Friis, Oluf, *Den unge Johannes V. Jensen 1873-1902*, 1-2, København: Gyldendal, 1974.
- Handesten, Lars, *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, København: Gyldendal, 2000.
- Jeppesen, Bent Haugaard, *Johannes V. Jensen og den hvide mands byrde. Eksotisme og imperialisme*, København: Rhodos, 1984.
- Johansen, Frits & Aage Marcus, *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*, 1-2, København: Gyldendal, 1933-51.
- Jørgensen, Aage, *Litteratur om Johannes V. Jensen. En bibliografi*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1998.
- Jørgensen, Aage & Anders Thyrring Andersen (red.), *Et Spring ind i et Billedet. Johannes V. Jensens mytedigtning*, Odense: Odense Universitetsforlag, 2000.
- Jørgensen, Aage, "Hvorfor en Nobelpris til Johannes V. Jensen?", *Bogens Verden*, 2001, nr. 3, s. 21-27.

- Jørgensen, Aage, "Kongens Fald i Nobel-perspektiv", *Dansk*, 2001, nr. 2, s. 34-38.
- Nedergaard, Leif, *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, København: Schönberg, 1968 (2. forøgede udgave, 1993).
- Svendsen, Erik, *Det nye. Sonderinger i dansk litterær modernisme*, København: Gyldendal, 1998.
- Breve m.v. beror i Johannes V. Jensen Arkivet, Det kongelige Bibliotek, København.

Artiklen var basis for en gæsteforelæsning på Scandinavisch Instituut, Universiteit van Amsterdam, 17.10.2000; tilføjet er afsnittene om Johannes V. Jensens ideologiske udvikling, om hans forhold til traditionen og om efterklngen. Den tilgrundliggende forskning er udført inden for rammerne af forskningsprojektet "Danmark og Nobelprisen", hvis resultater er fremlagt i publikationer på såvel engelsk (*Neighbouring Nobel*; marts 2001; 624 sider) som dansk (*Nabo til Nobel*; oktober 2001; 570 sider), cf. ovf. Den delte 1917-Nobelpris til Karl Gjellerup og Henrik Pontoppidan behandles dér af Claus Jensen.